

תקצירי ההרצאות במפגש העשרים וארבעה

חוה בת-זאב שילדקרוט

à peine (כמעט) ו- *difficilement* (בקושי): שקילות ונבדלות

לרשות הצרפתית עומדים שני תארי פועל לביטוי של כמות מועטה: *difficilement* (בקושי) ו- *à peine* (כמעט):

1) Le club supporte (*difficilement + à peine*) les charges salariales.

(המועדון עומד בקושי [*difficilement*] בנטל המשכורות/המועדון כמעט [*à peine*] שאינו עומד בנטל המשכורות.)

2) Les options paraissent (*difficilement + à peine*) compatibles.

(דומה כי האפשרויות עולות בקושי [*difficilement*] בקנה אחד/ דומה כי האפשרויות כמעט [*à peine*] שאינן עולות בקנה אחד.)

עם זאת, תפוצתם של מונחים אלה אינה זהה. במקרים מסוימים הם יכולים להחליף זה את זה ללא שינוי משמעות, במקרים אחרים רק אחד מהם ייחשב קביל, ואילו במקרים נוספים שני המונחים יוכלו להיחשב קבילים, אך משמעותם תהיה שונה.

3) A 25 ans (*à peine + *difficilement*), le chef montre qu'il connaît son métier.

(השף מראה שהוא יודע את המקצוע שלו, והוא בקושי [*à peine + *difficilement*] בן 25.)

אף שהמובן של תוארי הפועל בדוגמאות (1) ו-(2) קרוב למדי, *difficilement* מורה, בנוסף לכמות, על אופן.

מטרתה של הרצאה זו היא לנתח את הקשר, הן הסינכרוני והן הדיאכרוני, שבין שני תארי הפועל הללו, בעיקר במקרים שבהם מתקיים ביניהם יחס של שקילות ושל השלמה. ההשערה היא שגם אם *difficilement* ו- *à peine* מצביעים שניהם על כמות, כמות זו אינה מסדר זהה בשני המקרים.

על בסיס דוגמאות שמקורן בעיתון Le Monde אבקש להצביע על הנקודות שלהלן:

1. שני תארי הפועל מבטאים במקורם קושי, כאב מכביד, ומכאן שקיים דמיון במסלול התפתחותם ההיסטורית.
2. ההבחנה שבין אופן לכמות מוגבלת אינה חד-משמעית, אלא נעשית בהדרגה.
3. מבנה דומה, שמקורו בשדה סמנטי קרוב למדי, קיים גם בשפות אחרות (*hardly* באנגלית, בקושי בעברית וכדומה). ניתן לתהות באיזו מידה מדובר במסלול התפתחות אוניברסלי.

4. בעוד ש- *difficilement* מציין אופן בנוסף לכימות, *à peine* משמש יותר כדי להצביע על סוג מסוים של טמפורליות – רציפות מידית – בנוסף לכמות מוגבלת. סוג זה של התפתחות משלימה מעורר עניין מיוחד וידון אף הוא בהרצאה.

מקורות:

- Boroditsky, L. (2000). "Metaphoric structuring: understanding time through spatial metaphors." *Cognition* 75: 1-28.
- Haspelmath, M. (1999). "Why is grammaticalization irreversible?" *Linguistics* 37: 1043-1068.
- Haspelmath, M. (2004). "On directionality in language change with particular reference to grammaticalization." In: O. Fischer, M. Norde & H. Perridon (eds). *Up and down the cline: The nature of grammaticalization*, 17-44. Amsterdam: Benjamins.
- Lefeuve, F. et Noailly (dirs), M. 2004. *Intensité, comparaison, degré -1*, travaux linguistiques du CERLICO, Rennes : PUR.
- Janda, R. (2001). "Beyond 'pathways' and 'unidirectionality': on the discontinuity of language transmission and the counterability of grammaticalization." *Language Sciences* 23: 265-340.

זמנים ואספקטים המשתקפים מצורות הבינוני שבמקרא על פי תרגום אונקלוס

כידוע, זמן, אספקט ומודוס אינם נלמדים מצורות הפועל אלא מהקשרן בטקסט המקראי. מכאן שפירושים שונים ניתנו לצורות הפועל בתרגומי המקרא ובפרשנות המסורתית וכן גישות שונות הוצגו בידי חוקרי לשון המקרא בסוגיית מערכת הזמנים המקראית. אחת השאלות שעלו בחקר תחום זה היא מעמדו של הבינוני במקרא ומגוון הזמנים והאספקטים שהוא משקף. מהיבט הזמן צורת הבינוני מכוונת לעבר או להווה או לעתיד.

בהרצאה זו יועלו קווים אחדים בדרכו של תרגום אונקלוס בהבנת צורות הבינוני המקראיות המביעות זמן הווה או המומרות בתרגום לצורות 'קטל' לציון זמן עבר בטקסטים של שירה או של פרוזה. וכן יועלו קווים אחדים האופייניים לתרגום אונקלוס בהמרת צורות בינוני מקראיות לצורות 'יקטל' בתרגום להבעת עתיד בטקסט משפטי.

ביבליוגרפיה חלקית

1. A. Gordon, "The Development of the Participle in Biblical, Mishnaic and Modern Hebrew", *Afroasiatic Linguistics* 8, 3(1982), pp. 3-25.
2. J. Joosten, "The Predicate Participle in Biblical Hebrew", *Zeitschrift für Althebraistic* 2(1989), pp. 128-159.
3. א' בן נתן, התניות מורפו-סינטקטיות לדגמי זמן ואספקט בעברית המקראית, עבודת דוקטור באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ד, עמ' 7-31.
4. ש' קוגוט, המקרא בין תחביר לפרשנות, ירושלים תשס"ב, עמ' 30-34.
5. ד' רפל, תרגום אונקלוס כפירוש לתורה, תל אביב תשמ"ה. עמ' 197-199.

”שְׁשׁוֹר הַדִּיבּוֹר – פְּרוּזוּדִיָּה שֶׁל יַחִידַת הַהֲנַגָּה הַמְּמַשִּׁיכָה – עֵדוּיּוֹת מִשִּׁדּוּרֵי תַחֲזִית מִזַּג-הָאוּוִיר”

במחקר זה ייבחן היבט מבני של הדיבור: החלוקה ליחידות דיבור. ביתור (segmentation) השפה המדוברת ליחידות דיבור נעשה על-ידי פרוזודיה ותחביר, ומכיוון שהשפה המדוברת היא אמצעי התקשורת המרכזי בין בני-האדם, הבנה של האמצעי הראשון היא בסיס חיוני לפיתוח תיאוריות בלשניות. הדיבור מספק לדוברים, כמו גם למאזינים, כמה מקורות אינפורמציה לשוניים שאיתם בני האדם מעבירים את המידע ומפרשים אותו: תחביר, סמנטיקה ופרוזודיה – הידועה גם במונח 'הנגנה' (intonation), היא האינפורמציה המצויה בתזמון ובמלודיה של הדיבור. תכונות פרוזודיות ודפוסים של הבלטה מסמנים את מבנה הדיבור, זאת על-ידי כך שהם מספקים קישור בין מימושים פונטיים ופרשנות לשונית של מבעים, ובכך מספקים רמזים לאופן שבו יש לבתר את רצף המילים; למרכיבים שהם במוקד המבע; לפירוש מודאלי של המבע (למשל, כשאלה או כחיווי); ואף לאיתור מפנה בנושא השיחה. השאלה איזה מבנה לשוני מיוצג על-ידי יחידות הדיבור הפרוזודיות היא מרכזית במחקר זה, ולפיכך, פרוזודיה תהווה מקור מידע ראשוני ועיקרי, מתוך הנחת עבודה שהיא מספקת מידע לשוני שאינו נמצא, דווקא, במישור התחבירי של הרצף הסגמנטלי (למשל, בהברות, במילים, בצירופים).

יחידת הדיבור העומדת במוקד המחקר היא **יחידת ההנגנה** (אינטונציה), ועל מקומה במבנה העברית המדוברת הוקדשו עיונים אחדים (אמיר, זילבר-ורוד וזרעאל 2004; זילבר-ורוד 2005; זרעאל 2005; זרעאל בדפוס; מטושי ואחרים, 2007).

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הפרוזודיה של יחידת ההנגנה הממשיכה. המחקר התמקד בשידורי הטלוויזיה של תחזית מזג-האוויר, שהוא טקסט מדובר קוהרנטי בעל סגנון ספציפי, מתוך כוונה ללמוד על דפוסים ולבסס מודל לניתוח פרוזודי של השפה המדוברת, ובמיוחד של זו הדבורה (ספונטנית).

במחקר זה בדקתי את התכונות האקוסטיות של מרחב הגבול שבין יחידות ההנגנה. לאחר חלוקה תפיסתית של הטקסט ליחידות הנגנה, בוצע ניתוח אקוסטי של שני צידי הגבול, כלומר של סוף היחידה הממשיכה ושל תחילת היחידה העוקבת. מרחב הגבול שבין יחידות הנגנה מהווה לפיכך את הבסיס הקונסטואלי של המחקר. מחקר על הפרוזודיה של העברית מן ההכרח שיתייחס למבנה ההטעמה הלקסיקלית, ואכן שאלת המחקר ניסתה לענות על יחסי הגומלין הללו באמצעות הניסוח הבא: אם בסוף יחידת הנגנה ממשיכה נמצא את תכונת העלייה בגובה הטון שאופיינית ליחידת הנגנה ממשיכה, איזו הברה/אילו הברות יישאו את התכונה הזו? בהינתן שהעברית המדוברת היא

בעלת מבנה הטעמה לקסיקלי [שורצולד, תשנ"א; גרף ואוסישקין, 2002], נצפה למצוא שתכונת העלייה בגובה הטון תחפוף להברה המוטעמת במילה האחרונה של יחידת ההנגנה.

תוצאות המחקר מראות שתכונת הגובה הטון (pitch) בגבול שבין יחידות הנגנה אינה מושפעת ממבנה הטעם המטרי.

ביבליוגרפיה

אמיר, זילבר-ורוד וזרעאל 2004

Amir, N., V. Silber-Varod and S. Izre'el. 2004. Characteristics of Intonation Unit Boundaries in Spontaneous Spoken Hebrew: Perception and Acoustic Correlates. In: Bernard Bel and Isabelle Marlien (eds.). *Speech Prosody 2004, Nara, Japan, March 23-26, 2004: Proceedings*. 677-680. <<http://www.openu.ac.il/Personal_sites/download/Amir-SiberVarod-Izreel.pdf

זילבר-ורוד 2005

זילבר-ורוד, ו'. 2005. מאפייני גבולות של יחידות פרוזודיות בעברית הדבורה: ניתוח תפיסתי ואקוסטי. עבודת גמר לתואר מוסמך, החוג ללשון העברית וללשונות השמיות, אוניברסיטת תל-אביב.

>

http://www.openu.ac.il/Personal_sites/download/Characteristics_of_Prosodic_Unit_Boundaries.pdf

זרעאל 2005

Izre'el, S. 2005. Intonation Units and the Structure of Spontaneous Spoken Language: A View from Hebrew. In: Cyril Auran, Roxanne Bertrand, Catherine Chanet, Annie Colas, Albert Di Cristo, Cristel Portes, Alain Régnier and Monique Vion (eds.). *Discourse-Prosody Interface 2005 – IDP05: International Symposium, September 8th-9th 2005, Aix-en-Provence, France*. Groupe Prosodie & Discours, Laboratoire Parole et Langue, UMR 6057 and Université de Provence, Aix-en-Provence, France. CD ROM and <<http://aune.lpl.univ-aix.fr/~prodige/idp05/actes/izreel.pdf>>

זרעאל, בדפוס

זרעאל, ש', מדיבור לתחביר – מתיאוריה לתמליל. בתוך: משה בר-אשר וחיים כהן (עורכים). ספר היובל לכבוד אהרון דותן.

מטושי ואחרים, 2007

Mettouchi, A.; Lacheret-Dujour, A.; Silber-Varod, V.; Izre'el, S. 2007. Only Prosody? Perception of Speech Segmentation in Kabyle and Hebrew. *Nouveaux cahiers de linguistique française* 28: 207-218

שורצולד תשנ"א

שורצולד (רודריג) א'. תשנ"א. נדידות טעמים בעברית המדוברת. בתוך: מ' גושן-גוטשטיין, ש' מורג וש' קוגוט (עורכים). שי לחיים רבין - אסופת מחקרי לשון לכבודו במלאת לו שבעים וחמש. ירושלים: אקדמון. עמודים 393-414.

לשונות של איום ושל אזהרה בלשון המקרא

את הרצאתנו נפתח בדיון במהותן של שתי פעולות הדיבור שהן נושא הרצאתנו – **איום ואזהרה**. נציג הגדרות שניתנו בספרות המחקרית לפעולות הדיבור הללו: (Sadock (1974) ; Fraser (1975) ; Searle (1969 ; 1979 בורוכובסקי (1980) ; עמבר (1988) ; שמש (1998) בקונקורדנציות ללשון המקרא: לוינשטם (1957) ; מנדלקרן (1959) ; אבן שושן (1990) ובמילונים ללשון המקרא: גור ; שטינברג (1961) ; אבן שושן (1972) ; בן יהודה (1980) ; רדי (1989) ; קדרי (2006) (Koehler Baumgartner (1958) ; B.D.B (1979) ; HALOT (1994-2000 נעמוד על המשותף בהגדרות שתי פעולות הדיבור הללו בהתבסס על 12 הממדים שהציע (Searle (1976 ; 1979) להבחנה בין פעולות דיבור שונות ונתמקד במה שמבדיל ביניהן [(בורוכובסקי (1980 : 111) ; (Sadock (1974: 145)]. עיקר ההרצאה תציג תבניות לשוניות (מודגמות בפסוקים מקראיים) שנוקטים המאיים והמזהיר, כפי שנחשפו לנו בלשון המקרא.

קביעת נורמות בשיח הציבורי

מטרת המחקר שלפנינו היא לתאר תיאור לשוני מקיף ככל האפשר את השינויים שחלים במעבר מהשיח הדבור לשיח הכתוב בשיח הציבורי. במהלך מחקר זה הוקלטו ונבדקו 13 תוכניות אירוח שונות, ששודרו בערוצים: 11, 22, 23, 99. כל התוכניות דוברות עברית ומלוות בכתוביות בשפה העברית. בבדיקת קורפוס המחקר נמצאו 171 תיקונים שביצע המשכתב בזמן כתיבת התעביר – תרגום טרנס ערוצי. התיקונים נבדקו ומוינו ל-5 קבוצות: התאמה דקדוקית, התאמה משלבת, השמטות, הוספות, תרגום מלועזית

מתוך בדיקת הנתונים שנאספו במהלך המחקר ניתן לקבוע, כי השינוי העיקרי אותו מבצע המשכתב הוא השמטה, בעיקר השמטה של מילים החוזרות על עצמן, השמטה של מילים הנתפסות מיותרות בשיח הכתוב. באמצעות השמטות אלו מקצר המשכתב את השיח הכתוב בהשוואה לשיח הדבור. הערוץ הדבור מאופיין בספונטאניות ובחוסר תכנון, ולכן קורה לעתים שהדובר חוזר על עצמו, עוצר את שטף הדיבור, מתחיל מחדש או "משנה כיוון" ועובר מזכר לנקבה מיחיד לרבים וכדומה. בשל תכונות אלו תיתכן אי בהירות של הדיבור.

את הערוץ הכתוב, לעומת זאת, מאפיינת רמת תכנון גבוהה וכתיבה שאינה תלויה בגורמים חיצוניים, ולכן הטקסט מאורגן ומסודר יותר, יש בו יחסית מעט חזרות, יותר קשרים לוגיים, חלוקה לפסקות ושימוש בסימני פיסוק.

באמצעות שינוי זה המשכתב משיג שתי מטרות:

א. הצגה של מסר מאורגן, מתוכנן, נקי מחזרות מילוליות ומעודפות תקשורתית.

ב. חיסכון במקום, שהרי המקום המיועד לתרגום מוגבל מראש.

יחד עם זאת קרוב למחצית מהשינויים שביצע המשכתב (43%) היו התאמות דקדוקיות מסוגים שונים. שינויים אלה מעידים על כך שהמשכתב ממלא את תפקידו כאחראי על הלשון הראויה. הוא מבקש ליצור שיח ציבורי ששומר על הבעה לשונית נכונה, מדויקת. הצופה ששומע את הדובר וקורא את הכתוביות בו זמנית מבין, שקיימים הבדלים בין הערוץ הדבור לערוץ הכתוב, ושהטקסט הכתוב המוצג לו הוא טקסט מאורגן יותר ומשקף שפה תקינה יותר.

כמו כן נמצאו שינויים שמטרתם להקל על הצופה בהבנה ובפענוח הטקסט הדבור: הוספה (3.5%)

ותרגום (7%). כאשר המשכתב סבור שהטקסט הדבור לא נהיר דיו לצופה, או שלצופה יהיה קושי בתרגום מילה בלועזית הוא מבצע שינוי, שמטרתו לסייע לצופה.

השינוי הזניח ביותר הוא ההתאמה המשלבת. במחקר נמצאו רק חמישה שינויים (2.9%) מעין אלו. מכאן ניתן להסיק, כי המשכתב לא תופס את תפקידו כמי שאחראי על העלאת המשלב הלשוני בשיח הציבורי.

ביבליוגרפיה

Bartsch Renate, 1987. Norm of Language: Theoretical and Practical Aspects. London:
.Longman

Brwn, Gilian and George Yule. 1983. "Introduction: Linguistic Form and Function", in
.Discourse Analysis (Cambridge: Cambridge University Press),pp. 1- 26

ויסבורד, רחל, 2007. לא על המילה לבדה, (רעננה : האוניברסיטה הפתוחה).

ניר, רפאל, תקינות פוליטית, לשון נקייה והזניית השפה, פנים 7, 1998.

אסטרטגיות ושיקולים בחידוש פעלים: השוואה בין עברית לבין ערבית פלסטינית

הרצאתי תעסוק בהן נוקטים דוברים בחידוש פעלים. כוונתי במונח 'חידוש' היא לפעלים גזורי שם (למשל התמרזו) ולפעלים המבוססים על שאילה משפות זרות (למשל סימס). מחקרים רבים עסקו בדרכי התצורה של פעלים חדשים בעברית (Berman 1978, Bolozky 1999, שורצולד 1981, ברמן ושיגיא 1981, Ravid 1990, ניר 1993) בעוד שמעטים המחקרים אשר בחנו סוגיה זו בערבית. לחידוש פעלים בערבית חשיבות הן כנושא מחקר בפני עצמו והן בכל הקשור להשוואה בין שתי שפות קרובות אלה. בהרצאה זו אדון בשאלה מהם השיקולים העומדים בפני דוברי שפות אלה בבואם לבחור בניין לפועל חדש. טענתי היא כי תהליך בחירה זה טומן בחובו שילוב של קריטריונים תחביריים-תמטיים מצד אחד ואילוצים מורפו-פונולוגיים מצד שני.

הבניינים פעיל, הפעיל והתפעל הנם הנפוצים ביותר בשל העובדה שהמבנה הפרוזודי שלהם זהה בצורת העבר ובצורת העתיד (Schwarzwald 1996, Bat-El 2004), להבדיל מפעל ותפעל. קיימת העדפה לבניינים מסוג זה על מנת לשמור על אחידות הפרדיגמה של הנטייה. פעיל והתפעל נפוצים יותר בשל העובדה ששני בניינים אלה יכולים לאכלס בקלות רבה יותר משלושה עיצורי שורש. חלוקת העבודה בין בניינים אלה מתבצעת על בסיס ערכיותם התחבירית של הפעלים הנכנסים לשפה. בניין פעיל משמש לרוב פעלים אקטיביים, ברובם יוצאים, המהווים ערך בסיסי בלקסיקון (אינם גזורים מפעלים אחרים). התפעל משמש לפעלים מפעלות אופרציות תמטיות, אשר משנות את מערך התפקידים התמטיים של הפועל (למשל, מבצע הפעולה או מקבל הפעולה) ויוצרות פעלים חדשים מפעלים קיימים (למשל, פעלים הדדיים או פעלי שינוי והתהוות). בניין הפעיל נבחר כאשר הבסיס לגזירה מכיל צרור עיצורים בראשיתו (למשל הקליק, הנגזר מקליק). בחירה זו נובעת מאילוצי נאמנות לבסיס ממנו נגזר הפועל, דהיינו שמירה על צרור העיצורים.

עיון בחידוש פעלים בערבית פלסטינית מראה הן נקודות דמיון והן נקודות שוני בהשוואה לעברית. למעט בניין פעיל, בכל הבניינים הערבית (למשל אנפעל, אסתפעל ואחרים) קיימת אחידות פרוזודית במערכת הנטייה. למרות זאת, קיימת העדפה ברורה לשני בניינים דגושים, פעיל ותפעל המקבילים לפעיל והתפעל בערבית. גם בערבית, בניינים אלה הנם היחידים היכולים להכיל יותר משלושה עיצורי שורש (למעט מקרים חריגים בהפעיל), למשל *šafsaf* 'שפשף'. גם כאשר הבסיס מכיל שלושה עיצורים בלבד, נבחרים בניינים אלה על מנת לשמור על אחידות הפרדיגמה הגזירתית. במקרים אלה נוקטים הדוברים בשתי אסטרטגיות מרכזיות על מנת להתאים את הבסיס למבנה הפרוזודי של הבניין. דרך אחת היא הכפלת אחד העיצורים של הבסיס, למשל, הפועל *šarraġ* נגזר מהפועל *charge* באנגלית. דרך נוספת היא החדרת העיצורים *w* או *y*, למשל הפועל *fanyaš* נגזר מהפועל *finish* באנגלית. החלוקה בין שני הבניינים חופפת לחלוקה בין פעיל והתפעל; פעיל משמש לפעלים המהווים ערך בסיסי בלקסיקון, בעוד תפעל משמש לפעלים הנגזרים באופרציות תמטיות כגון פעלים הדדיים, פעלים חוזרים ופעלי שינוי והתהוות. הבסיס לגזירת פעלים בבניין תפעל הם פעלים יוצאים מקבילים בבניין פעיל. עם זאת, קיים מספר לא מבוטל של מקרים בהם הפועל בתפעל נגזר ישירות משם עצם או מילה בשפה אחרת, ללא ערך יוצא מקביל בתפעל. גם במקרים אלה, מדובר בפעלים אשר מבנה הארגומנט שלהם הוא זה של פעלים גזורים כגון פעלים חוזרים. עובדות אלה מחזקות את הטענה בדבר חלוקת העבודה בין שני הבניינים על הסיס תחבירי-תמטי ואת ייחודיותו של כל אחד מהם.

להבדיל מערבית, ערבית פלסטינית אינה שומרת על נאמנות למבנה הבסיס של הפועל הגזור כאשר האחרון מכיל צרור עיצורים בראשיתו. בעוד דברי ערבית בוחרים בהפעיל במקרים אלו, אין דוברי ערבית משתמשים בבניין אפעל, המכיל צרור עיצורים, אף על פי שאפשרות זו קיימת. למשל, הפועל הגזור מהשם *קרם* הוא *karram* בבניין פעיל ולא **akram* בבניין אפעל, ובכך מפורק צרור העצורים שבבסיס. ייתכן שאי הבחירה באפעל נובע משכיחותו הנמוכה בערבית פלסטינית. יתרה מזאת קיימים מקרים נדירים יותר בהם נבחרים בניינים נוספים על מנת לשמור על נאמנות למבנה הבסיס. ניתן לראות זאת בצורת הציווי של הפועל *ful* 'מלא מיכל דלק מלא' הנגזר מ-*full*. במקרה זה נבחר בניין פעיל בשם הדמיון לצורות קיימות בו (למשל *qul* 'אמור') הן במבנה הפרוזודי והן בתנועה *u*.

ביבליוגרפיה

ברמן, ר. ושגיא, י. 1981. על דרכי תצורת המילים וחידושן בגיל צעיר. *בלשנות עברית חופש״ית* 18, 31-62.

ניר, ר. 1993. *דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
שורצולד, א.ר. 1981. דקדוק ומציאות בפועל העברי. הוצאת אוניברסיטת בר-אילן. רמת-גן.

עמדת מוען בשיח ההיצג¹

הטקסט ההיצגי, בהיותו טקסט רשמי מתאפיין בדרך-כלל בעמדת מוען מרוחקת, אימפרסונלית. עם זאת, מכיוון שאין לדבר על טקסט נטול פרסונליות, יש מקום לבחון את מידת מעורבותו ואת זהותו של כותב יחיד בטקסט ההיצגי. בחרנו אפוא עבודות סמינריוניות של סטודנטיות הלומדות לקראת התואר השני (טקסט ראשי) והשווינו אותן לעבודה הסמינריונית הראשונה של תלמידות התואר הראשון (טקסט נורמה). ההנחה הייתה שהטקסטים של תלמידות התואר השני יותאמו יותר לאופי הטקסט ההיצגי, דהיינו – יתאפיינו בכתיבה אימפרסונלית בולטת.

עמדת מוען בלשון הכתובה פירושה הבלטת קולו של הכותב או החלשת קולו ואף היעלמות נוכחותו של הכותב, והיא מושגת באמצעות הצגתם של משתנים לשוניים-סגנוניים כשהבולט בהם הוא השימוש בצורות גוף ראשון יחיד ורבים. השימוש בצורת יחיד בגוף ראשון מבליט ומדגיש עוד יותר את נוכחות המוען, ואילו השימוש בצורת גוף ראשון רבים בידי כותב יחיד נובע מרצונו של המוען למזער את נוכחותו הפרסונלית ולהצניע את קיומו (לבנת, תשס"ז) או ההפך מכך, זו דרך להבעת סמכותיות בטקסט (היילנד, 2001).

זהות הכותב בטקסט מגוונת, מורכבת מרמות זהות שונות (טנג וגיון, 1999), והימצאותה נועדה לשרת את מטרות המוען. היא משקפת גורמים תרבותיים-חברתיים בעיקרם, כגון: אוטוביוגרפיה של הכותב, קולו האישי וסמכות אישית של הכותב. מתוכם עולה כי כותבים אינם חופשיים לאמץ כל זהות שיחפצו, אלא זהותם היא נגזרת של מידת הביטוי האישי שהם מוכנים לחשוף בטקסט, כמו גם באיזו מידה הם מרשים לעצמם לנקוט עמדה ולהביע שיפוט כשמאחוריהם רקע תרבותי חברתי וקהילתי שיח שבחרו להצטרף אליה. במילים אחרות, הכותב בוחר לעצמו תפקידים סמנטיים שונים להגדרת ה"אני" במהלך הכתיבה, והוא מממש טווח רחב של זהויות, הנעות על רצף הכולל דרגה נמוכה ביותר של זהות, היינו קול מוען מוחלש ועד דרגה גבוהה ביותר של זהות הכותב, היינו דרגת סמכות גבוהה ביותר.

מניתוח הממצאים עולה כי שימוש בגוף ראשון רבים שכיח יותר בטקסט ראשי (43.5%) בהשוואה לטקסט נורמה (26.6%), וההפך מכך באשר לשימוש בגוף ראשון יחיד הנפוץ בטקסט נורמה (73.4%) לעומת טקסט ראשי (56.5%). ממצאים אלה מעידים על הפנמה של קונבנציות הכתיבה

¹ ההרצאה מבוססת על עבודת הדוקטור של רמה מנור בהנחיית יצחק שלזינגר באוניברסיטת בר-אילן.

האקדמית בקרב סטודנטיות הלומדות לתואר שני. אלו הן קונבנציות הנהוגות בישראל עד כה. הסטודנטיות נוקטות לשון אימפרסונלית הודות לחשיפה מרובה למאמרים אקדמיים ובעקבות התנסות רבה יותר בכתיבה אקדמית. כמו כן מבדיקת חמשת תפקידיו הסמנטיים של גוף ראשון עולה שכמותם בטקסט ראשי גדולה יותר בהשוואה לטקסט נורמה זולת תפקיד סמנטי אחד. דבר זה מצביע הן על סמכות, על אחריות ועל שליטה מצד מוען, והן על מידת אימפרסונליות גבוהה יותר בטקסט ראשי.

מקורות

היילנד (2001)

Hyland, K. (2001). Humble servants of the discipline? Self-mention in research articles. **English for Specific Purpose** 20, 207-226

טנג וג'ון (1999)

Tang, R. & J. Suganthi. (1999). The 'I' in identity: exploring writer identity in student academic writing through the first person pronoun. **English for Specific Purpose** 18, S23-S39

לבנת, ז' (תשס"ז). לשאלת נוכחות הדובר בשיח מדעי. **העברית ואחיותיה: כתב עת לחקר הלשון העברית וזיקה ללשונות השמיות וללשונות היהודים**, 6-7, 115-139.

יוקטל' פרוספקטיבי בעברית המקראית

צורת 'יוקטל' בעברית המקראית מוגדרת בדרך כלל כצורה מודאלית (חטב, יוסטן). הגדרתה הטמפורלית אינה חד-משמעית: מקובל כי תפקידה הנפוץ ביותר בדו-שיח הוא עתיד, אבל הצורה משמשת גם להבעת עבר. ההיבט שהיא משקפת מסופק אף הוא: יש המגדירים את 'יוקטל' כמשמשת להבעת היבט אימפרפקטיבי, ויש המגבילים את הוראתה להבעת הרצף (חטב).

אף ש'יוקטל' נידונה במחקר רבות מבחינה סמנטית, משמעותה המודאלית והטמפורלית נותרו מעורפלות. ברצוני לטעון שצורת 'יוקטל' יכולה גם לשמש להבעת עתיד פרוספקטיבי, דהיינו לביטוי עתיד בעבר או לביטוי פעולה ומצב אפשריים בעבר. התפקיד הזה של 'יוקטל' לא זוהה במחקר עד כה. לתיאור תופעה זאת אשתמש במושגים של תורת הזמן של רוייחנבך ותורת המודאליות של עולמות אפשריים וזמן מתפצל (קומרי, סמית, חטב).

טענתי נתמכת בדוגמות אחדות שחלק מהן הוא מקרים מסופקים של 'יוקטל' בספרי דקדוק בסיסיים. הדוגמות המתועדות לקוחות מהקורפוס המקראי הקלאסי. ההיפותזה על 'יוקטל' הפרוספקטיבי מרחיבה את הבנתנו את תפקוד הצורה הזאת בהתייחסות לזמן עבר. התופעה תידון בהקשרה ההיסטורי (הלשון האוגריתית, לשון אל-עמרנה, הפיניקית והעברית המקראית המאוחרת).

מבחר ביבליוגרפיה

- B. Comrie "Tense" in *Concise Encyclopedia of Pragmatics* / edited by Jacob L. Mey, Amsterdam : Elsevier, 1998
- G. Hata, *The Semantics of Aspect and Modality: Evidence from English and Biblical Hebrew*, Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, 1997.
- J. Joosten, "Do the Finite Verbal Forms in Biblical Hebrew Express Aspect?" *Journal of Ancient Near Eastern Studies* 29 (2002): 49-70.
- C. Smith, "Tense and Temporal Interpretation," *Lingua* 117 (2007) 419-436.

לשון הסלנג ותרומתה לעברית הדבורה

כל לשון חיה מפתחת לצד הלשון הסטנדרטית לשון דיבורית קלילה, לא-פורמלית ותת-סטנדרטית הקרויה סלנג, ועצם קיומו של סלנג מעיד במובהק על חיותה של לשון. עם זאת יש לזכור כי הסלנג איננו מעמיד לשון שלמה לעצמה, אלא מצטרף אל הלשון הכללית ומשתלב בה.

הנחתנו היא שאם נוצר סלנג הריהו ממלא חסר כלשהו בלשון, שאלמלא כן לא היה נוצר, ואכן עיון מדוקדק בערכי הסלנג העברי מעלה בעליל את התחומים הבולטים, שבהם עולה הסלנג על הלשון הכללית ואת גוני-המשמע שהוא עשוי להשלים בה. התחומים העיקריים של תרומת הסלנג הם:

1. שבירת השגרה ורענון ההבעה (באמצעות מקוריות, הומור, תרגילי חריפות ועוד). זהו גורם ראשון במעלה.
2. הגברת הרושם והריגושיות במבע
3. הרהטת השיח ופישוטו
4. ניקוי הלשון (במגוון אמצעים)
5. מילוי חסרים מילוניים בלשון הכללית

זו התרומה הלשונית, ובהרצאה יודגמו כל אלה.

מן הצד החברתי-פסיכולוגי עשוי השימוש בסלנג להקל הסתגלות לחברה, להרבות ידידות ואינטימיות ותחושת שייכות לקבוצה (בעיקר בז'רגונים), ולפעמים הוא משרת סודיות (כגון בעגת עבריינים). כן הוא מסייע לשאיפה להיות מקורי ולהרשים או לרצון לבעוט במוסכמות ולהתנהג "איך שבא לך".

ביבליוגרפיה

נצר, ניסן, "הסלנג הישראלי – קווים לפרצופו", חלקת לשון 37-38 (ספר יצחק שלזינגר, 2006), עמ' 153-164

ספן, רפאל, דרכי הסלנג, 1972

מילת החיבור *ale* "אבל", "אך" / "אלא" בפולנית בנרציה ובדיאלוג

מילת החיבור *ale* נפוצה בטכסטים הפולניים גם בקטעי הנרציה וגם בקטעי דיאלוג ומונולוג. היחס בין הפסוקיות המחוברות על ידי *ale* תלוי באופי של הפרדיקט ובמקרה של פרדיקט פועלי – באספקט הפועל ובתכונותיו הסמנטיות. הקישור באמצעות *ale* נושא אופי סובייקטיבי: הוא מציין קיום ניגוד או סתירה בין התוכן של שתי הפסוקיות כפי שהן נתפסות על ידי המספר (בקטעי נרציה) או על ידי הדובר (בקטעי דיאלוג ומונולוג). לעתים קרובות הפסוקיות המחוברות ב *ale* מציינות ניסיון כושל או פעולה כושלת. במקרים אחרים החיבור ב *ale* מרמז על תוכנה של הפסוקית המחוברת כלא צפויה או מפתיעה לאור תוכנה של הפסוקית הפותחת את המשפט. במקרים אלה בולטת העובדה שדווקא התוכן של הפסוקיות הפותחות ב *ale* הוא בעל חשיבות רבה יותר להתפתחות האירועים בנרציה. בקטעים שאינם נרטיביים תפקידה של מילת החיבור שונה. בקטעי דיאלוג, בפרט בסביבה של חילופי דוברים, הפסוקית הפותחת ב *ale* ממביעה הסתייגות מסוימת מתוכנם של דברי הדובר הקודם, מדגישה את חוסר רלוונטיות של דבריו או את חוסר חשיבותם וזאת מבלי לסתור אתם. הפסוקית הפותחת ב *ale* מופיעות בתפקיד דומה גם בקטעים מונולוגיים ובהערות המספר. בנוסף, מילת החיבור *ale* יכולה לתפקד בסביבות שונות כציין פוקוס. במקרים אלה היא מופיע בדרך כלל אחרי רמה שלולה ולפני רמה חדשה, חיובית, המנוגדת ניגוד חד לרמה הראשונה.

König, E. (1991). *The meaning of focus particles. A comparative perspective*. London: Routledge.

Gehrman, Maria. 1992a. Typy konstrukcji adversatywnych w języku polskim. In: Grochowski, Maciej. *Studia gramatyczne X*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, p. 119-132.

Rudolph, Elisabeth. 1966. *Contrast. Adversative and Concessive Relations and their Expressions in English, German, Spanish, Portuguese on Sentence and Text Level*. Berlin-New York: de Gruyter.

תאוריה לארגומנטציה על תשתית 'תורת הדיבור כפעולה' שהגה אוסטיין מודגמת לפי סיפורי יוסף

בספרות הענפה העוסקת בפעולות דיבור עוסקים בעיקר בפעולות אילוקוציוניות (למשל, סרל 1969, 1979, ונדרבקן 1985), אך הפילוסוף ג'ון אוסטיין שהגה את תורת הדיבור כפעולה הבחין בשלושה סוגים של פעולות: פעולה לוקוציונית, הנושאת את המשמעות; פעולה אילוקוציונית, שהיא בעלת כוח מסוים (force); והפעולה הפרלוקוציונית, שהיא השגת אפקט מסוים באמצעות האמירה (אוסטיין [1962] 1975: 121). היעלמותן של הפעולות הפרלוקוציוניות מהספרות המקצועית, שכתבו ממשיכיו של אוסטיין, ניתנת אולי להסבר בכך שבדרך כלל פעולות אלו אינן מתממשות במילים, כפי שאוסטיין ציין בעצמו (שם, 1975: 112). למשל, פעולת דיבור של בקשה לסגור את החלון, שמתממשת בסגירתו היא אמנם פעולה אך לא פעולת דיבור. אוסטיין השתמש בכמה בחנים בלשון האנגלית כדי להבחין בין שני סוגי פעולות אלה, ביניהם מילות יחס ובעיקר פעלים. לדבריו, יש פעלים שהם כינויים לפעולות אילוקוציוניות כגון: להזהיר, לאיים, לטעון (argue), ויש פעלים שהם כינויים לפעולות פרלוקוציוניות, כגון: להרתיע, להפחיד, להשפיע על-, לשכנע (שם, 121-122, 125-126).

אחת התאוריות הרבות שפותחו על ארגומנטציה הושתתה על תורתו של אוסטיין, והוגיה הם ון-אמרן וגרוטנדרסט. החוקרים מתארים ארגומנטציה כניסיון לשכנע שומע בקבלה או באי-קבלה של עמדה מסוימת, ובעקבות אוסטיין טוענים ששכנוע הוא פעולה פרלוקוציונית (וון-אמרן וגרוטנדרסט 1984: 3-4). אך בכל פעולה פרלוקוציונית הם מבחינים בשתי קטגוריות. הקטגוריה הראשונה היא 'אפקט פרלוקוציוני פנימי' (אינהרנטי) שעיקרו קבלה - הסכמה (accepting), ואילו הקטגוריה השנייה היא תוצאה פרלוקוציונית רצופה. לדוגמה, האפקט הפרלוקוציוני האינהרנטי של שכנוע הוא קבלת הארגומנטציה, והתוצאה הפרלוקוציונית הרצופה היא הפסקת ההתנגדות לנקודת הראות שבארגומנטציה. אשר למתן עצה - האפקט הפרלוקוציוני האינהרנטי הוא קבלת העצה, והתוצאה הפרלוקוציונית הרצופה היא הרשמה לקורס חדש (שם, 25). נראה לי שבדרך זו החוקרים פתרו את בעיית מימוש פעולות פרלוקוציוניות המתרחש מחוץ לתחום הדיבור. אך גם הפעולה האילוקוציונית כלולה במודל שלהם, ועיקרה הבנה. לדוגמה, האפקט האילוקוציוני של טיעון / ויכוח (arguing) הוא הבנת הארגומנטציה, והאפקט האילוקוציוני של מתן עצה הוא הבנת העצה (שם, שם).

בהרצאתי אדגים את התאוריה של ון-אמרן וגרוטנדרסט על סיפורי יוסף (בראשית: לו, לט-מה), ואראה כיצד אפשר להסיק לעתים את הפעולה האילוקוציונית מהפעולה הפרלוקוציונית.

- Abadi, Adina 2005. Conversational arguments in the novel *A Late Divorce* by Yehoshua. In: Betten Anne and Monika Dannerer (eds.), *Dialogue Analysis IX: Dialogue in Literature and the Media*, Tübingen: Niemeyer, Part 1: 119-227.
- Austin, John L. [1962] 1975. *How to do things with words*. Cambridge, Harvard University Press, 2nd edition.
- Emeren, Frans. H. van and Grootendorst, Rob 1984. *Speech Acts in Argumentative Discussions*, Dordrecht: Foris.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanderveken, Daniel 1985. What is an illocutionary force? In: Dascal, M.(ed.) *Dialogue: An interdisciplinary approach*. Amsterdam: John Benjamins: 181-204.
- Searle, John R. 1979. *Expressions and meaning*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

"כמה ענוג האור שלך": תחבולות הומופוניות ופוליסמיה סקסואלית בשירי להקת "נוער שוליים"

העברית, כשפה תלוית-מגדר, גורמת לזיהוי מידי של המגדר והמיניות של הדובר ומושא-תשוקתו. לכאורה, היא אינה מאפשרת מעורפלות או רב-משמעיות לגבי זהויות והזדהויות ארוטיות. משפט ניטראלי מבחינה מינית כמו "I love you" אינו מתאפשר בשפות שמיות מודרניות כמו ערבית ועברית. לפיכך, ניסיונות להימנע ממבע דקלרטיבי של שונות מינית מחייבים תמרונים לשוניים מתוחכמים, תוך שימוש במגוון אסטרטגיות ורבאליות יצירתיות. מבעים פואטיים, המיוצרים באקלים חברתי-תרבותי עוין ומבקשים לחתור תחת מוסכמות חברתיות הטר-נורמטיביות, מתאפיינים בשימוש רב במטאפורות, הומונימיות, הומוגרפיות והומופוניות. בניסיונותיה להשמיע קול "אחר" ולשמר עמימות מינית בו-זמנית, משתמשת להקת-הפופ הישראלית המצליחה "נוער שוליים" משנות ה-80 במגוון תחבולות סמאנטיות שמטרתן בעיקר למנוע גילוי פומבי אודות מיניותו של הסולן מיקיאגי. מפגני האקרובאטיקה הלשונית של "נוער שוליים", הן מבחינת בחירת התמלילים והן מבחינת דרכי הביצוע (כולל השימוש הפרגמטי במנעד הקולי העשיר של הסולן) ראויים לניתוח מעמיק כהתנסויות סמאנטיות יצירתיות המעודדות מגוון הזדהויות מיניות תוך תנועה מתמדת בין הקודים הלשוניים-תרבותיים ההגמוניים והאלטרנטיביים של אותה תקופה. רצונה של הלהקה לצבור פופולאריות הן בקרב קהלי-הרוב הסטרייטים והן בקרב קהלי-מיעוט קוורייים (לא-סטרייטיים), מחייב את חברי להקת-בנים זו להשתמש לא רק במערכות סמיוטיות ופרפורמטיביות כמו איפור מודגש סביב העיניים, לבוש צמוד (לעיתים כמעט אנדרוגיני), מחוות חושניות ומימיקה אקספרסיבית עתירת רמזים מיניים, אלא גם בקודים לשוניים המתייחסים לשדות סוציו-לינגוויסטיים שונים בו זמנית, כמו למשל בשיר "ענוג" הכולל דואט קולי בין הזמר והגיטריסט אודות אורו הענוג של הירח. כאשר הזמר שר "כמה ענוג האור שלך", מקבל משפט זה משמעות חד-מינית המתבססת על קישור הומופוני בין "אור" ו"עור". בדומה, השיר "אמסטרדם" עוסק תחילה ב"נערות זהובות שיער" אך בהמשך משמיע מיקיאגי בקולו הזכרי את תחינתה הנקבית של העיר אמסטרדם: "בוא אליי, בוא הביתה". מבע כזה עשוי להתפענח באופן פרגמטי כהפצרה במאזין לסור דווקא אל משכנו של הסולן. תחבולת התחזות סקסואלית מסוג אחר ניתן למצוא, למשל, בדואט בין מיקיאגי ודורי בן-זאב בגרסת הג'אז של הלז לשיר "בים לבן", במהלכו מיקיאגי מזמין אליו את הפועלים תוך שימוש בגוון-קול נשי הנע בין אלט לסופראן: "בואו, בואו, פועלים / לכולם כאן יש מקום". קולו הגברי של בן-זאב נוזף בזמרת (וגם בזמר): "ככה כל היום רוקדת?!!" והשניים מסכמים: "חס, אה? חס, כן" ובכך מממשים כביכול את הפוטנציאל הפוליסמי הדו-משמעי של המילה "חס" כתיאור של מזג-אוויר ולהיטות מינית גם יחד. מכל מקום, מודעותם של המאזינים לכך שלא מדובר בדיאלוג בין זמר וזמרת אלא בשני גברים שאחד מהם מתחזה ביודעין בשירתו לזמרת ג'אז, מייצרת מרחב מגוון, אירוני ורפלקסיבי למדי של הזדהויות מיניות עם מופע "דראג" ווקאלי זה. המקרה של "נוער שוליים" מאפשר בחינה מחודשת של

הפוליטיקה של הפוליסמיה וחושף את העושר האסתטי של השפה העברית בראי המוסיקה הפופולארית.

ביבליוגרפיה נבחרת

Cameron, Deborah and Kulick, Don (2003). *Language and Sexuality*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Gollan, Tamar H. and Frost, Ram (2001). Two Routes to Grammatical Gender: Evidence from Hebrew. *Journal of Psycholinguistic Research* 30(6): 627-651.

Padva, Gilad (2003). "When It's Deep – You Know It": Sexuality, Liminality, and Hebrew in Corinne Allal's Pop Songs. *Women & Language* 26(2): pp. 9-14.

הפונטיקה של השפה הערבית בעבר ובהווה: כיווני התפתחות עיקריים

נושא ההרצאה הוא חקר הפונטיקה של השפה הערבית בעבר ובעיקר כיום. מטרת ההרצאה להציג את ההתפתחות שחלה בתחום זה בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות שחלו בעיקר במאה ה-20. ההרצאה מבוססת על סקר ביבליוגרפי של התחום והמסקנות יוסקו לאור העבודות שנעשו בתחום זה בתקופה הקלאסית של תולדות התרבות הערבית ובימינו.

הבלשנות הערבית היא תחום מדעי בעל היסטוריה ארוכה. כמו מדעים אחרים שהתפתחו בתרבות הערבית המניע הראשוני והעיקרי להתפתחות הבלשנות היה הבנת לשון הקוראן ושמירת טהרת השפה, כלומר, הרובד שכונה לאחר מכן "השפה הספרותית". חקר הפונולוגיה בתקופה הקלאסית היה בעל אופי תיאורי והתייחס בעיקר לשפה כפי שהייתה מדוברת בפי דוברים מהימנים שלה, שהיו עד תקופה מסוימת בדווים משבטים ידועים. עם הזמן התמקדו התיאורים בהנחיות פרסקריפטיביות של האופן הנכון להגיית השפה עבור קריאת הקוראן. התיאורים במקורות הקלאסיים בנושאי ההגייה מפליאים ברמת הדיוק שלהם והשקפתם "המודרנית" (ר' לדוגמה, Anwar, 1983). לעומת זאת, רמת הדיוק קטנה יחסית כאשר מדובר בהבנת תהליכים פסיכואקוסטיים של הפונולוגיה.

לאחר סקירה קצרה של הכיוונים העיקריים של חקר הפונולוגיה בתקופה הקלאסית (ר' Mohammed, 2006) נעבור לסקור את הכיוונים בחקר הפונולוגיה בתקופתנו המודרנית (לדוגמה, Watson, 2002). עיקר הממצאים שלנו מסקירה זו הם: (1) הפונולוגיה כיום מבחינה בין פונטיקה ופונולוגיה, ולכן ישנם חוקרים המתמקדים בנושאים מגוונים וחדשים בתחום הפונטיקה; (2) הטכנולוגיה המודרנית, המשמשת לחקר השפה הערבית, מאפשרת לבדוק ולהוכיח צדדים שונים של אופני ההגייה מבחינה אקוסטית, ארטיקולטורית ופסיכואקוסטית; (3) שיטות המחקר המודרניות בודקות גם בחקר הפונטיקה תופעות בקרב קבוצות דוברים שונות (גברים/נשים, צעירים/זקנים וכו'). (4) חוקרי הפונטיקה של השפה הערבית כיום באים גם מהחברה המערבית וגם מהחברה הערבית וביניהם חלק בלתי מבוטל של נשים – ערביות ומערביות -- שלא כמו בתקופה הקלאסית. (5) המוטיבציה למחקרים המודרניים איננה דתית בעיקרה אלא יישומית.

בהרצאה יוצגו דוגמאות ממחקרים על תחומים אחדים של הפונטיקה של הערבית המדוברת מפרי עבודתנו ומפרי עבודתם של חוקרים אחרים.

מראי מקום

Anwar M.S. (1983) "The legitimate fathers of speech errors", in: Versteegh, C.H.M., Koerner, K., Niederehe, H. J. (eds.) *The History of Linguistics in the Near East*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 13-29.

Mohammed, A.J. (2006) *Schools of Phonology in Arabic; the Rise and the Development*, Beirut, Lebanon: Dar AL-Kotob Al-Ilmiya (in Arabic)

Watson, J.C.E. (2002) *The Phonology and Morphology of Arabic*, Oxford, UK: Oxford University Press

האם לקסיקון מקצועי הוא בגדר 'יחידת שיח'?

אחת ההגדרות של יחידת שיח (discourse unit) היא "...יחידת משמעות שיש לה התחלה וסוף...רצופה ובעלת גבולות ברורים, ומתחילתה ועד סופה היא מלוכדת" (לנדאו, תשמ"ג). בעקבות הגדרה זאת ודומותיה, האם ערך נפרד בלקסיקון מקצועי יכול להחשב כיחידת שיח? והאם סך כל הערכים בלקסיקון השייכים לאותו ענף מענפי הבלשנות יכול להיחשב כיחידת שיח לכידה (קוהרנטית)?

עד לא מכבר לא היה עיסוק מעמיק בשאלה זאת. רק לאחרונה העלה את השאלה דה-בוגרנד (1997) בעקבות הדעה הנפוצה שמילונים הם בד"כ רשימה (list) של פריטים, שעקרונותיהם המארגנים שונים מאלה המקובלים בחקר השיח בכללותו. טיעונו של בוגרנד הוא שניתן לסתור את התפיסה השגויה הזאת אם נקבל את הגישה, שהשימוש במילונים הוא ככל אירוע תקשורתי בין משתתפים המתקיים בנסיבות מוגדרות, ולכן פועלים בו כללי לכידות הידועים בעקבות "מהפכה הקוגניטיבית" של המאה ה-20. "מהפכה" זאת גורסת, שאין משמעות מופקת מטקסט כלשהו ואין היחס בין המילה לפירושה נוצר בדרך של העברה פשוטה מפה לאוזן (בישיטת המשפך"); משמעותו של טקסט (ואף של מילה בודדת במילון בכלל זה) נבנית בתהליך פסיכולוגי וחברתי של יחסי גומלין בין משתתפי האירוע התקשורתי, יהא הנמען גוף חי או טקסט כתוב.

על רקע עיוני זה תברו יחד שלושה מחברים שמומחיותם בחקר השיח, הסגנון והספרות, כדי לחבר לקסיקון למונחי שלושת התחומים הללו. הלקסיקון, בהיותו מתייחד כמותית (היקפו - בין מילון לבין אנציקלופדיה) ומהותית (לשלושת ענפי הלשון הללו), אמור לממש את עקרון הלכידות גם באזכורו ההדדיים (cross-references), באשר אלה מחייבים את המשתמש להזדקק לעיון גם בערכים המאוזכרים; וכך נוצר "אירוע תקשורתי" שבו מתקיימים יחסי גומלין בין המוען לבין הטקסט.

בהרצאה נפרט את תכנית הכתיבה, בעיות העריכה וכד', תוך הדגמת מקצת מהנאמר כאן.

ביבליוגרפיה

- לנדאו, ר' (תשמ"ג), בין חקר השיח לחקר הסגנון, **בלשנות עברית חפ"שית 20**, עמ' 61-78.
שראל, צ' (תשס"ו), ציוני דרך בתולדות חקר השיח - מאבקים, הישגים ואתגרים. **סקריפט** (אורינות: חקר, עיון ומעש) **10**, עמ' 91-132.

Ellis, D.G. (1992). **From Language to Communication**. N.J: Lawrence Erlbaum.

de Beaugrande, R. (1997). Text Linguistics, Discourse Analysis, and the Discourse of Dictionaries. In Ad Hermans (ed.), **Les dictionnaires spécialisés et l'analyse de la valeur**. Louvain-la-Neuve: Peeters, pp. 57-74.

ניתוח יצירת הסלנג בהיבט הפונקציונאלי

1 רקע

רפאל ספן, חוקר הסלנג הראשון של העברית, ניתח את הסיבות לסלנג לפי 3 קבוצות עיקריות:

א. חברתיות: תחום חברתי סגור או יציאה ממנו, סודיות, היינו, הרצון להסתיר מושג.

ב. נפשיות: הנאה אמנותית ממקוריות החידוש (**ויטמין פי**), הרצון להרשים, להקצין (**גזעי**), חיסכון במאמץ, היינו, העצלות הטבעית המתבטאת בקיצורים (**דפ"ר**) ובמילים ריקות (**קטע**), לשון נקייה (**סידרו אותו מרוכך מרימו**), יירוד ועילוי (**שווה, משהו**), החלשת הרושם כדי למנוע חגיגות-יתר, המתבטאת בקיצורי ביטויים (**להת**).

ג. לשוניות: מילוי חסר לשוני (**תרבותניק**), אי-ידיעת המילה התקנית (**גינג'ים** תחת **נמשים**), ביטויים מקוצרים (**לא שם עליו מיל**), אי-הבנת מילה זרה, לדוגמה, **על הגובה** כתרגום של ביטוי גרמני שפירושו "בצורה הטובה ביותר", חיקוי לשוני, היינו, האנאלוגיה הסמנטית והמורפולוגית והמטאפורה, לדוגמה, **פנצ'ר בתוכנית**.

2 התזה

כאשר פרסם רפאל ספן את ספרו, הוא לא הכיר את סכמת תפקידי הלשון שפיתח רומן יאקובסון במאמרו "בלשנות ופואטיקה", שהוכר כמתודת ניתוח לשונית וספרותית שבכוחה להסביר תופעות רבות של הפונקציות הלא-רפרנציאליות של הלשון והספרות. כאן אני בא להראות ששיטה זו עשויה להיטיב את הבנת המוטיבציות ליצירת הסלנג, ושבאמצעותה ניתן להשיג אוניברסאליות ודיוק במיון המכניזמים הלשוניים הפנימיים.

3 פירוט הפונקציות (על פי סדר חשיבותן היחסית לסלנג)

א. הפונקציה הרפרנציאלית – מילוי חסר רפרנציאלי (**ערב סגור**) או אי-הכרת המושג התקני: **גינג'ים** על הפנים (=נמשים).

ב. הפונקציה המטא-לינגוויסטית – זוהי הפונקציה הקשורה בצופן, למשל, בהחלפתו או הסתרתו לשם השגת סודיות, בעיקר, בקבוצות הסגורות, למשל, בלשון המחותרות, כגון הפלמ"ח: **זקס**, בלשון האסירים והפושעים: **איצטבא** (=כלא דמון). לעתים הסיבה היא אי-הבנת הקוד המקורי: **על הגובה**.

ג. הפונקציה הפואטית – עניינה: משחקי צלילים, יצירתיות, הנאה אמנותית, לדוגמה, **הזדיין בסבלנות, יזים**, בניית מילים על יסוד חזרה צלילית: **ווי-ווי, חרטה-ברטה**, יצירתיות: **ויטמין פי**, יצירה אנאלוגית: ע"פ **הלשין עליו: לכלך עליו, זימר עליו**.

ד. הפונקציה האמוטיבית – שינוי בקונוטציה, הפחתת הרצינות (=ההומור) והכעס. דוגמאות:
צירוף של יסוד עברי, נוטריקון לסיומת זרה: **חיילצ'יק**, נוטריקונים: **זב"שך**, הלחמים:
בפנוכו, שיבושים מכוונים: **באלכנוס**, קיצורים: **דג** (=דגנראט), עילוי ויירוד: **סרט שווה**,
אפמיזם: **היא לא נותנת**.

ה. הפונקציה הפאטית – יצירת אמצעי קשר או אמצעי ניתוק חדשים בין דוברים, הרבה פעמים באמצעות שאילות. יצירת קשר: **מה נשמע?**, **איך הולך?**, **אהלן**, ניתוק קשר: **יאללה ביי, צ'או, סי יו**.

ו. הפונקציה הקונאטיבית – הפונקציה המתמקדת בנמען ובהפעלתו. לתחושתו, ייחוד הסלנג הוא בהפעלת הנמען בלשון זרה (**ואמוס**), או בביטוי עקיף (**פיפי ולישון**).

ביבליוגרפיה

ספן ר' (1963), **זרכי הסלנג**, ירושלים, קרית ספר.
יאקובסון ר' (תשמ"ו) "בלשנות ופואטיקה", בתוך: א' אבן-זהר וג' טורי (עורכים) **סמיוטיקה, בלשנות, פואטיקה**: מבחר מאמרים, תל אביב, הקיבוץ המאוחד.
רוזנטל ר' (תשס"ה), **מילון הסלנג המקיף**, ירושלים, כתר.